Romano kher—Rómsky dom

Tradičné rómske remeslá očami detí

Tradičné rómske remeslá očami detí

Irena Dlhopolcová, ZŠ s VJM Šid, 8 rokov

FAREBNÝ SVET
Coloriskeri luma
2015

Tradičné rómske remeslá pochádzajú z ďalekej Indie, odkiaľ pochádzajú aj naši prapraprapredkovia.

Moji obaja dedovia boli kováči. Vždy, keď mama hovorila o dedovi, svojom otcovi, hovorila to s veľkou pýchou. Nezabudla zdôrazniť, že bol podkováč, a nie obyčajný kováč. Musel rozumieť koňom, musel vedieť, akú podkovu potrebuje kôň, kedy ho podkuť, ako liečiť, kedy nepreťažovať.

Kováč musel byť aj obchodníkom. Musel si nájsť človeka, ktorý potreboval jeho služby, nájsť dobrý materiál a vedieť predať svoje výrobky. Nemohol leňošiť, a najmä v lete musel vstávať ráno už o štvrtej, kým slnko nebolo vysoko, aby mu nebolo horúco pri vyhni. Musel byť presný, dochvíľny a čestný, pretože gazda by si u neho druhýkrát nič neobjednal. Až v dospelosti som sa dozvedela, že moji dedovia a strýkovia vykonávali tradičné rómske remeslo, ktoré si priniesli moji praprarodičia až z ďalekej z Indie. Vedeli si prenášať svoju dielničku aj ako kočovníci, dokázali hodiny čupieť v drepe a pritom kuť, vedeli vyrobiť zo starých náradí nové. Kováčske remeslo ich živilo, ľudia si ich pre ich zručnosť vážili a vyhľadávali.

Podobne to bolo aj s ďalšími tradičnými rómskymi remeslami. Hudobníci sa cez svoj hudobný talent a snahu ovládať hudobné nástroje dostali do vyššej spoločnosti. Hrali neraz bohatým šľachticom.

Košikári, korytári, metličkári chodili po domoch a ponúkali ľuďom svoje výrobky, neraz za jedlo či obnosené šatstvo.

Tradičné rómske remeslá – bola téma tohtoročnej celoštátnej súťaže Farebný svet – Coloriskeri luma.

Súťaž sa konala siedmy raz a bola určená všetkým deťom, nielen rómskym.

Je to jediná celoštátna súťaž, ktorá učí spoznávať rómsku kultúru a históriu Rómov, pomáha učiteľom pri multikultúrnej výchove a v rómskych deťoch buduje sebavedomie a identitu.

Tento raz prišlo do súťaže viac ako 300 výtvarných prác z 35 škôl z celého Slovenska.

Vyhodnotenie súťaže bolo súčasťou XII. ročníka Európskeho kováčskeho sympózia v Dunajskej Lužnej. Katalóg, ktorý držíte v rukách prináša niektoré z obrázkov žiakov a žiačok, ktoré prišli do súťaže a informácie o tradičných rómskych remeslách.

Poďakovanie patrí všetkým učiteľom, ktorí motivovali súťažiacich a poslali súťažné práce, spoluorganizátorom — Národnému osvetovému centru za pomoc prio organizovaní súťaže, občianskemu združeniu CHARTIKANO, ktoré rozprestrelo svoje krídla výstave detských kresbičiek a poskytlo fotografie do tohto katalógu.

Poďakovanie patrí tiež Múzeu rómskej kultúry v Brne kultúry v Brne (Česká republika), ktoré nám poskytlo rady, informácie i fotografie tradičných rómskych remesiel zo svojho archívu.

Agnes Horváthová
Romano kher—Rómsky dom

Ilustrácia na opačnej strane: **Simona Ferková, Základná škola, Ľutina**
Ilustrácia vľavo: **pozvánka na vyhodnotenie súťaže Farebný svet—Coloriskeri luma 2015**

FÜRSTENOUK

Hudobníci v minulosti

K Rómom už neodmysliteľne patria husličky. I keď dnes nie každý vie hrať na hudobnom nástroji, hudba je súčasťou každého z nás a v živote Rómov mala vždy čestné miesto. Po staročia bola neodmysliteľne spätá s ich životom a sprevádzala ich od narodenia až po poslednú rozlúčku a časom sa stala aj spôsobom obživy mnohých Rómov. Podľa dostupných záznamov už okolo roku 500 perzský kráľ Bahram—Gur požiadal indického kráľa, aby mu poslal mužov a ženy, čo hrajú na hudobných nástrojoch.

•

So Rom, ta lavutaris.
Čo Róm, to muzikant.

•

O Rom bašavla, so ča dživla pro svetos.
Róm bude hrať,
dokiaľ bude žiť na tomto svete.

•

Lačhe lavutariske starčinel jekh lavuta,
so la andal o vast na del.
Dobrému hudobníkovi stačia jedny husle,
ale tie nedá z ruky.

•

Rómske príslovia

V minulosti boli základom hudobnej kapely jednoduché nástroje s jednou či dvomi strunami: Z nich sa až neskôr vyvinuli hudobné nástroje, ako ich poznáme dnes. Rómski hudobníci sa spájali, menšie kapely mali 5-6 členov. Nepoužívali noty, skladbu vedeli zahrať len podľa sluchu, jednoduchú melódiu vedeli skrášliť pridaním ďalších tónov. Na dedinách bola hudba bola občasným zdrojom obživy mnohých Rómov. Postupne sa však tvorili kapely, ktoré sa vďaka svojmu hudobnému nadaniu začali venovať hudbe stále a našli si prácu na šľachtických dvoroch, neskôr v kúpeľných mestách, kaviarňach...

Na našom území boli známi „profesionálni" rómski hudobníci už pred viac ako 500 rokmi. Tí najlepší žili na šľachtických dvoroch. V roku 1489 boli aj na kráľovskom dvore kráľovnej Beatrix. Pred asi 200 rokmi bolo na našom území už niekoľko vychýrených rómskych kapiel.

Najstaršou populárnou rómskou muzikantkou - primáškou bola Cinka Panna, ktorá sa narodila v roku 1711 na Gemeri. Už ako 15-ročná sa vydala za muzikanta, s ktorým mala vlastnú kapelu známu v celom Uhorsku (V roku 2008 o Cinka Panne nakrútil celovečerný film Dušan Rapoš). Bola nielen legendárnou primáškou, ale prepracovala aj desiatky skladieb, ktoré sa dochovali do súčasnosti. Ďalším známym rómskym hudobníkom bol Jozef Piťo. Narodil sa v Tekovských Lužanoch a jeho účinkovanie malo veľký význam aj v dejinách slovenskej ľudovej hudby. Mal úžasnú hudobnú pamäť a už na prvé počutie si vedel zapamätať a zopakovať melódiu. Mnoho jeho skladieb zaznamenal jeho syn Šándor, ktorý pokračoval v rodinnej hudobnej tradícii. Rómski muzikanti boli majstrami svojho remesla a ich opisy nájdeme aj v mnohých rozprávkach a filmoch. Viete, že vedeli mnohí vedeli veľmi dobre hrať na viacerých hudobných nástrojoch?

„Kto nepočul hrať Lajoša, ten nevie, čo je dobrá muzika, hovorievali ľudia, a veru mali pravdu. Lajoš na vzrast nebol vysoký Cigán, skôr medzi menších chlapov sa rátal, ale medzi muzikantmi bol majster nad majstrami. Keď chytil husle do rúk, akoby mu samy začali spievať. A nielen veselé... Aj smutnú nôtu zatiahol, že plač sa musel každého oka chytiť. Lenže Lajoš nebol majster len pri husliach. Za cimbalom si tiež vedel zastať svoje miesto a pri base, ech, vystrájal fígle že sa o nich hovorilo na troch jarmokoch..."

Úryvok z rozprávky Lajošova studnička od Jána Štiavnického

Ilustrácia na opačnej strane: **Alexandra Mlynarčíková, Detské mestečko Trenčín, Zlatovce**
Ilustrácia vľavo: **Katarína Zrubcová, Zlaté Moravce**
Fotografia vpravo: **Rómska kapela, Slovensko, 1905. Použité z knihy Devleskere čhave– svedectvom starých pohľadníc.**

Hudobníci v súčasnosti

Hudba bola najčastejším zdrojom obživy Rómov v minulosti. Za peniaze hrali skladby na požiadanie, pri svojich príležitostiach hrali melódie, ktoré boli blízke ich srdcu — rómske. Ťahavé, clivé, ale aj rezké, veselé.

V súčasnosti sa zachovali rody, v ktorých vyrástli celé generácie slávnych rómskych hudobníkov, ktorých diela sú súčasťou našej kultúry.

V archívoch Slovenského rozhlasu sú stovky skladieb rómskych primášov, ktorí hrali nielen slovenské ľudové piesne, ale aj rómske skladby.

Štefan Csikós, ktorý sa narodil v Bratislave (1913), pochádzal z hudobníckej rodiny a sám bol neskôr skladateľom, učiteľom, i virtuóznym hráčom na cimbale. Od malička hral na husliach, viole, base a violončele, v 12 rokoch začal hrať na cimbale. Hral v rómskej kapele Jozefa Pihíka a spolu s ďalším známym Rómom Rinaldom Oláhom reprezentoval našu ľudovú hudbu na medzinárodných súťažiach. V roku 1956 získali prvé miesto v medzinárodnej súťaži najlepších ľudových skladieb európskych sólistov v Bukurešti (Rumunsko).

„Huslista musí na sebe pracovať každý deň, cvičiť, aby si bol istý každým tónom, ak huslista vynechá čo len jeden deň a necvičí, vracia sa na začiatok a začína od nuly..." hovorieval rómsky husľový virtuóz Rinaldo Oláh, ktorý bol spoluzakladateľom SĽUKu (Slovenský umelecký kolektív), ktorého majstrovstvo málokto prekonal. Svoje majstrovstvo odovzdal aj svojim potomkom, ktorí sú jeho pokračovateľmi aj v súčasnosti. Na jeho počesť sa v jeho rodnej obci každoročne koná Husľová súťaž predníkov o cenu Rinalda Oláha.

Keď hrajú Cigáni

Zahraj mi, primášik,
nech sa rozveselím.
Lepšie to nevie nik,
zahraj srdcom celým.

Zabrnkaj, tú našu,
vyžeň smútok z hlavy.
Zabudnem na biedu,
na život túlavý.

Keď hrajú Cigáni,
svet sa so mnou točí,
Prišla som na voze,
vrátiť sa chcem v koči.

Cejka Piťová

Ďalším spoluzakladateľom SĽUKu bol Ján Berky-Mrenica, ktorý bol nielen husľovým virtuózom a skladateľom, ale aj zakladateľom známeho orchestra Diabolské husle. Preslávil sa jedinečnou interpretáciou ľudových piesní a za svoju celoživotnú prácu dostal viacero ocenení, no najmä sa stal aj prvým nositeľom vysokého štátneho vyznamenania — Pribinovho kríža I. stupňa za rozvoj kultúry (1998).

V súčasnosti máme niekoľko pokračovateľov slávnej rómskej hudobnej tradície, rómske piesne tance sú súčasťou kultúry Slovenska. Aj mnohých záujmových združení Rómov na miestnej úrovni oživujE tradície svojich predkov.

Rómski muzikanti boli vždy majstrami svojo remesla a ich opisy nájdeme aj v mnohých rozprávkach a filmoch.

Viete, že vedeli mnohí vedeli veľmi dobre hrať na viacerých hudobných nástrojoch?

„Keď Klárika zaspievala, opantal jej hlas myseľ i dušu každého muža. Krásu jej spevu nemožno opísať, ba ani vyspievať piesňou alebo básňou vypovedať. Keď spievala, akoby sa do duše počúvajúceho vkrádal farebný hlások, ktorý každého unášal do ríše blaženosti, kde duša tancovala, oči sa smiali a srdce sa napĺňalo blahom. Pri jej speve ľudia zabúdali na starosti, na hnev i na bolesti. Vnímali len jej krásu, hlas, vlasy, ladné pohyby. Akoby to bola víla."

Úryvok z rozprávky Láska a spravodlivosť od Jána Berky-Ľuboreckého

Ilustrácia na opačnej strane: **Alexandra Bačová, ZŠ s MŠ Stráne pod Tatrami**
Fotografia vľavo: **Rinaldo Oláh, archív Romano kher, autor: TASR**
Fotografia vpravo: **Ján Berky-Mrenica, archív Romano kher**

Kováči v minulosti

Kováčske remeslo patrí k Rómom veľmi dlho. Keď pred stovkami rokov prichádzali zo svojej pravlasti Indie na naše územie, poznali techniky takého spôsobu spracovania železa, ktoré bolo v týchto končinách nevídané. Bolo tak dobré, že ho postupne preberali aj ďalší kováčski majstri.

Charťaskere čhave na daran jagatar.
Kováčove deti sa neboja ohňa.
Rómske príslovie

Rómski kováči mali zo začiatku dielne, ktoré „putovali“ spolu s nimi - na výrobu toho veľa nepotrebovali. Stačilo vykopať jamu, vyložiť ju kameňmi a mali veľmi jednoduchú „pec“. Súčasťou takejto vyhne bola nákova a kladivá rôznej veľkosti. Všetko, čo títo majstri potrebovali, si buď vyrobili, alebo našli.

Pred asi 400 rokmi sa mnohí kováčski majstri postupne stávali súčasťou dediny — dostali kúsok pôdy na vyhňu, domček i malé políčko. Celá rodina pracovala od skorého rána až do noci — muži kovali a podkúvali, ženy a deti pomáhali, kde sa dalo, napríklad, mechmi vháňali do ohniska vzduch, podávali, čo bolo treba. Vyrábali klince, podkovy, reťaze, no i pánty, závory, či zbrane - bodáky, meče, halapartne. Pracovali pre roľníkov v obci, ale výrobky nosili aj na trhy. V časoch Márie Terézie bolo po muzikanstve kováčstvo druhým najrozšírenejším remeslom Rómov.

Rómski kováči vyrábali to, čo bolo treba. V neskoršom období sa špecializovali na kotlárov, zvonárov, zámočníckych kováčov a začali vyrábať aj iné výrobky (mreže na okná a dvere, kovové náhrobné kríže, zábradlia, svietniky). Neskôr začali spracovávať aj farebné kovy, a niektorí vyrábali aj šperky. Pred viac ako 100 rokmi bol rómsky kováč takmer v každej obci a jeho kovové výrobky boli neodmysliteľnou súčasťou každej domácnosti a nesmeli chýbať ani na jarmokoch. Kováči mali nielen veľkú silu, ale aj zručnosť a boli pre dedinčanov veľmi dôležití. Vďaka práci, ktorej mali dostatok, si mohli dovoliť lepšie bývanie aj oblečenie a niektorí z nich boli aj veľmi bohatí.

Viete o tom, že to bol vraj Pán hôr, ktorý dal Rómom do vienka kováčske remeslo?

„Pán hôr hovorí: Luluďi, dávno ťa už pozorujem, aj tvoju rodinu, ako žijete. Tvoj mladší syn bude kováčom. A takisto bude šíriť slávu tvojmu aj svojmu pokoleniu. Nebude robiť len klince a esíky, ale aj reťaze a kalichy, prekrásne kotly, ale nikdy sa nesmie hanbiť za to, že pochádza z chudobnej rómskej rodiny... Bengoro koval kotlíky. veľké, malé, jeden krajší od druhého. Koval nielen kotlíky, ale všetko, čo si ľudia na jarmoku želali. retiazky na kone, pánty na brány, ba aj koč ukoval. Celú tú prácu vykonával s takou zručnosťou, že sa mu nikto v remesle nevyrovnal.“

Úryvok z rozprávky Luluďi od Dezidera Bangu

Ilustrácia na opačnej strane: **Tomáš Berky, ZŠ s VJM, Šíd**
Ilustrácia na tejto strane: **Patrik Tankó, ŠZŠ Nevädzova, Bratislava**
Fotografie: **archív CHARTIKANO občianske združenie**

Kováči v súčasnosti

Grassalkovičov palác v Bratislave

Rómske kováčske remeslo sa po stáročia dedilo z pokolenia na pokolenie. Rómski kováči postupne rozširovali svoje dielne a v nich zapájali do práce už 10-ročných synov. Odovzdávali im svoje skúsenosti, priúčali ich svojej technike.

Hoci v dedinách postupne práce ubúdalo, lebo zručné ruky majstrov nahradila strojová výroba, mnohé kováčske rodiny si remeslo uchovali.

Zamerali sa na umeleckú prácu a vychovávali chýrnych kováčskych majstrov — umelcov v ornamentálnej výzdobe. Ich výrobky nájdeme na náhrobných krížoch, ozdobných závorách na bránach, mrežiach, svietnikoch...

Aj v súčasnosti na Slovensku poznáme kováčske rodiny, ktoré sa kováčstvu naplno venujú. Stačí navštíviť obec Dunajská Lužná, ktorú volajú aj "železná dedina". Žijú tu už desiatky rokov vychýrené rómske kováčske rodiny Rigovcov, Šarköziovcov, Šipošovcov, Reindlovcov, Danielovcov, Linkovcov. Ich výrobky môžeme obdivovať nielen v zábradliach, kozubových súpravách, svietnikoch, ale aj na verejných priestoroch. Dielom ich šikovných rúk je, napríklad, brána na Grassalkovičovom paláci v Bratislave, kde má sídlo náš pán prezident.

V Dunajskej Lužnej je viac ako 15 rokov Stála výstava umeleckého kováčstva — kováčsky dvor Hefaiston, ktorú založil umelecký kováč Róbert Rigó. Každý rok sa tam schádzajú aj najlepší rómski kováči krajín Európy, aby sa prezentovali na Európskom rómskom kováčskom sympóziu, ktoré sa stáva vyhľadávaným podujatím aj pre širokú verejnosť.

Viete o tom, že:

- *v roku 2008 umelecký kováč Róbert Rigó vyrobil pre britskú kráľovnú Alžbetu II., ktorá navštívila Slovensko dar v podobe detskej ruky so srdcom na dlani;*
- *zruční kováčski majstri pomohli pri oprave mnohých kultúrnych a historických pamiatok na Slovensku i v zahraničí;*
- *výrobky kováčskych majstrov reprezentujú Slovensko aj na mnohých výstavách v zahraničí(v roku 1968 dokonca na Svetovej výstave EXPO v Kanade).*

Ilustrácia na opačnej strane: **Martin Filičko, ZŠ a MŠ Šarišské Jastrabie**
Fotografia vľavo: **Brána, ktorú kovali rómski majstri, Juan Ramon Rodriguey Sosa, CC BY-SA 2.0**
Fotografie vpravo: **Práca kováčskeho majstra, Srdce na dlani—dar pre britskú kráľovnú, archív CHARTIKANO občianske združenie**

Korytári

Cigáni sú korýtkári od dávnych čias,
tu predajú korýtko, inde druhé zas.
Korýtka sú pekné biele, z javora a lipy,
tá gazdiná dobre spraví, ktorá si ich kúpi.

Pieseň z rozprávky M. Húževku Lovli Rokľa.

Po stáročia si museli kočujúci Rómovia hľadať takú prácu a spôsob obživy, kde by mali zadarmo dostupné základné suroviny k výrobe. Patrilo k nim aj drevo, ktorého bolo všade dosť. Rómovia spracovávali drevo aj počas svojho putovania zo svojej pravlasti. Hlavne Rómovia, ktorí sem prišli cez Ukrajinu z oblasti Rumunska asi pred 150 rokmi, aj na území dnešného Slovenska vyrábali drevené lyžice, misky, habarky, korýtka a iné drevené nádoby či nástroje.

Korytári museli byť nielen zruční, ale mať aj veľa znalostí o stromoch a dreve. Strom musel byť dosť tvrdý, veľký, ale tiež musel rásť v blízkosti vody, ktorá uľahčila vydlabávanie. Najčastejšie používali mäkké drevo z veľkého dožívajúceho topoľa. Dalo sa z neho vyrobiť 10 –16 korýt, ktoré sa najčastejšie využívali na gazdovstvách pri zabíjačkách. Aby sa koryto z jedného kusa dreva mohlo vyrobiť, rozdelili čerstvo vyrúbaný strom na polovicu a potom na niekoľko blokov, z ktorých priamo na mieste vydlabávali korytá a korýtka. Aj preto bola táto práca vhodná len počas leta. Z menších častí, ktoré zostali zo stromu, vznikali misky, panvice a z najmenších častí habarky a lyžice. Tie sa mohli vyrábať aj v zime—posediačky pri stole. Zvyčajne ich majstri aj vyzdobovali vypaľovaním rastlinných vzorov. Keďže každý výrobok bol z jedného kusa dreva, Rómovia nepotrebovali ani lepidlá, ani gleje na spájanie. Okrem topoľa, spracovávali lipu, vŕbu, ale aj tvrdšie druhy (čerešňu, javor, buk). Rómski korytári svoje výrobky ponúkali v dedinách, kde práve prechádzali alebo ich núkali aj na trhoch.

Postupom času a s príchodom iného spôsobu výroby kuchynského náčinia, sa tento spôsob obživy u Rómov sa vytrácal. Korytárom sa nepodarilo tak, ako kováčom, nájsť také produkty, ktoré by boli rovnako žiadané aj v súčasnosti. Aj preto korytárov výrazne ubúdalo — pred 50 rokmi ich niekoľko žilo hlavne na východe Slovenska (Bardejov, Humenné, Vranov nad Topľou) a remeslu svojich predkov sa venovali už len na objednávku. V súčasnosti niekoľko potomkov korytárov/rezbárov vytvára z dreva skôr umelecké diela. Prečítajte si, ako život korýtkara popisuje rozprávkár:

„Matka Pumajka bývala so svojím mužom v útlej chalúpke na okraji dediny... Jej muž Pumaj usilovne pracoval. Od skorej jari do neskorej jesene pásol gazdom ovce a kozy. Cez zimu až do príchodu jari doma vyrezával varešky, lyžice, plietol košíky a vedel opravovať aj konské postroje. Jeho žena chodila gazdom pomáhať na pole. V zime tkala traky, plietla rohože zo starých handier a spoločne s mužom vyrábala aj mošovkové kefy.“

Úryvok z rozprávky Deti mesiačika od Jána Berky-Ľuboreckého.

Ilustrácia na opačnej strane: **Radoslav Kurej, ŠZŠ Třebíčska, Humenné**
Foto vľavo: **Postup výroby koryta, Slovensko, 2009 © Múzeum rómskej kultúry**
Foto vpravo: **Korytár vydlabáva korýtko, archív Romano kher**

Košikári Košikári Koš kári Košikári
kári ošikár Košik ošikári Košik
Koš Koš áři Košik
ri kári ošiká
K ár
r
a
Košik
áři áři
šik Koš
Košik ošik
ri Koš Košik
Košikári ošikári
i Košikári Košikári
áři Košikári áři Košikári
Košikár ošiká
Košikári Košika áři Koši

Košikári

Slama a vŕbové prútie bolo jedným z najdostupnejších materiálov pre chudobných Rómov. Spravidla jediným pracovným nástrojom bol dobrý nôž. Slamu a prútie plietli nielen kočovní Rómovia, ale aj tí, čo sa časom niekde usadili. Predpokladáme, že košikárstvu sa Rómovia venovali ešte pred príchodom na dnešné územie Slovenska.

Kočovní Rómovia vyrábali z nelúpaného vŕbového prútia rôzne úžitkové koše, „kukane" - košíky pre sliepky na znášanie vajíčok, rohože, ale aj postranné časti krytia svojich vozov. Pletenie košíkov bolo často sezónnym — zimným zamestnaním aj pre usadlých Rómov, napríklad, kováčov.

Vŕbu, ktorá pomerne rýchlo rastie, často aj vysádzali—stačilo zapichnúť odrezaný prútik do zeme. Aj tak šikovný košikár potreboval viac ako len nožík a zručné prepletanie prstami. Vŕbové prútie bolo treba už na jeseň začať zbierať a sušiť. Tí zručnejší vedeli, ako treba vŕbové prútie olúpať a namáčať niekoľko dní vo vode, aby zmäklo a bolo základom pekného vybieleného košíka. Bolo treba vedieť, že inú hrúbku mali prúty, ktoré tvorili základ košíka, a iné, ktoré tvorili jeho výplet. Aj nekvalitné prútie sa dalo využiť, stalo sa súčasťou metiel.

Košikárstvo je jedným z tých remesiel, ktoré sa zachovali dodnes. Výrobky z prútia sú aj v súčasnosti sú žiadaným tovarom a súčasní košikári - podnikatelia vyrábajú nielen úžitkové predmety — rôzne koše a košíky, ale aj prútený nábytok (kreslá, stolíky, stojany na časopisy).

Vzniklo aj odvetvie umeleckého košikárstva, ktoré je obživou košikárov z východného Slovenska (Humenné), stredného Slovenska (Rimavská Sobota) a košikárov z okresu Skalica na západe Slovenska. Zaujímavosťou je, že počas svojho vývoja sa pred pár desiatkami rokov rozšírilo aj „košikárstvo" z materiálu, ktorý nahradil vŕbové prútie (pedigu alebo umelohmotnej „bužírky").

Prečítajte si, čo všetko dokázal zručný košikár:

„Cigán Ďuro Firdíni bol šikovný a zručný domáci majster. Vyrábal kefy nielen z mošovky, ale aj z konskej srsti. Z jeho dielne vychádzali česadlá na konope, brezové metly a pod. Cigán Ďuro Firdíni však najradšej robil stolčeky, stolíky, kreslá a palice. Z materiálu, ktorý mu ostal, plietol vahany, fiľfase alebo krošne. Tieto jeho slamienky, košíky na drevo alebo na zemiaky mu urobili chýr po celom kraji. O suroviny nebola núdza. Pán Boh Ďurovi v chotári doprial v požehnanej hojnosti líp, liesok, vŕb i briez. Ďuro vyrábal tovar pre najchudobnejších i najbohatších."

Úryvok z príbehu O gádžovi, čo sa prepadol.od Jána Berky-Ľuboreckého.

Ilustrácia na opačnej strane: **Viktória Berkyová, ŠZŠ Hradná 7, Komárno**
Fotografia vľavo: **Výroba z bukových pásikov, Bulharsko, 1998 © Múzeum rómskej kultúry**
Fotografia vpravo: **Košikár pri práci, archív Romano kher**

Brusiči nožov

Od kováčstva — jedného z najstarších rómskych remesiel, sa postupom času oddelili ďalšie remeslá, ktorých základom bola práca s kovom. Veľkú skupinu tvorili kotlári, ktorí pôvodne vyrábali kotly a iné predmety z medeného plechy, zvonári. Tí na Slovensko prichádzali hlavne z oblasti Rumunska a veľa sa ich pohybovalo hlavne v okolí Zvolena. Väčšina týchto remeselníkov sa časom usadila, zadovážila si dielňu a začala výrábať na jednom mieste.

Pred pár sto rokmi brúsenie ostrých nástrojov bolo súčasťou kováčskej dielne, ktorá bola v každej obci. Brúsili sa nielen nože, nožnice, poľnohospodárske nástroje, ale aj zbrane.

S príchodom továrenskej výroby postupne aj rómske kováčske dielne strácali prácu a tá, ktorá zostala ešte potrebná, menila svoju podobu. Pribúdali ďalšie remeslá, ktorých podstatou bola práca s kovom, ale ich práca si vyžadovala neustále presúvanie sa z miesta na miesto (kočovanie), boli drotári a brusiči nožov. Drotári spravovali prasknuté nádoby z vypaľovanej hliny oveľa skôr, až neskoršie k nim pribudli potulní brusiči, ktorí ostrili nože, nožnice a britvy.

Brusič putoval z dediny do dediny a ponúkal svoju prácu. Mal so sebou rozkladaciu brúsku, Tú tvorilo veľké koleso upevnené v rozkladacej drevenej konštrukcii, ktoré poháňal šliapaním na pedál. Z veľkého kolesa bol prevod na rýchle otáčanie brúsnych kolies, na ktorých sa priložením a tlakom brúsil — zaostroval hranu nožа či nožníc.

Asi pred päťdesiatimi rokmi začali niektorí brusiči používať brúsky na elektrický pohon prepojením do automobilu. Postupne opravovali, čo sa dalo, a donedávna bolo brusičstvo nožov spojené aj s opravou dáždnikov. S príchodom veľkej továrenskej výroby sa však tieto remeslá vyskytujú len veľmi zriedkavo a je málo pravdepodobné, že sa s nimi bežne stretnete.

A takto o svojich prvých skúsenostiach s kováčskym remeslom a brúsením rozpráva bardejovský podnikateľ Jozef Patkaň, ktorého otec bol vychýreným kováčom:

„Nóože nabrúsit, parazóle spravit,“

vykrikoval podomový brusič nožov, ktorý prichádzal do obce

„Na niekdajšej Haršalovke to bolo iné ako v dnešných osadách. Narodil som sa v rodine, kde sa po staročia dedilo kováčske remeslo. Otec vedel okovať koleso rebrináka, čo dokázal máloktorý Róm. Už ako 12-ročný som mu pomáhal. O druhej v noci sme vstávali, pred vyhňou už boli zoradené pluhy, ktoré som brúsil. Otec si myslel, že prevezmem po ňom remeslo, no ja som nemal k nemu ten správny vzťah. Dodnes uschovávam 300-ročné kladivo a nákovu pre pokračovateľa kováčskeho rodu Patkaňovcov. Zatiaľ sa nenašiel.

Z rozhovoru pre Pravdu, uverejnené 3.2.2007

Ilustrácia na opačnej strane: **Kristián Ladič, ZŠ s VJM, Šíd**
Fotografia vľavo: **Brusič, Česká republika, 60-70. roky 20. storočia © Múzeum rómskej kultúry**
Fotografia vpravo: **Dieľňa výrobcu nožov, Bulharsko, 1998 © Múzeum rómskej kultúry**

Metliari

Výroba metiel je ďalšie remeslo, ku ktorému nebo treba veľa. Základnou surovinou na ich výrobu bolo najčastejšie brezové prútie, ktoré bolo dostupné. Jediným nástrojom, ktorý potrebovali na výrobu, bol ostrý nôž, ktorý si kúpili u rómskeho kováča.

Metliarstvo nebolo veľmi rozšírené, pretože v minulosti bolo len doplnkovým zamestnaním. Pred viac ako 100 rokmi bolo na území dnešného Slovenska len 11 ľudí, ktorí sa tejto práci venovali počas celého roka. Metly sa najčastejšie vyrábali v zime. Bola to rovnako práca pre mužov, ako aj pre ženy. Robili ich, napríklad, aj kováči, no najčastejšie košikári. Košikári pri pletení košíkov odkladali menej kvalitné prútie, ktoré potom zväzovali do rôznych metlí a metličiek. Tie sa používali všade okolo domu — od vymetania snehu okolo domu, v dome, v maštali, až po vymetanie pece na pečenie chleba.

Brezové prúty, ktoré sú najpružnejšie, sa zbierali od novembra do februára a na jednu metlu bolo treba aj 300 prútov. Na výrobu najjednoduchšej metly stačilo narezať brezové prútie rovnakej dĺžky a lykom ho pozväzovať na trikrát troch miestach tak, že pozväzovaná časť prútov tvorila porisko metle. Takáto metla bola pomerne lacná a tak táto práca neposkytovala dostatočný zárobok. Metly predávali ženy a deti po domácnostiach, a niekedy aj na jarmokoch. Vyrábali sa však aj metly s drevenou rúčkou—poriskom. Najkomplikovanejšia bola výroba plochej metly, ktorá sa vypletala na drevenú konštrukciu. Bola silná a pevná.

Zručný metliar na zväzovanie prútov používal lyko, neskôr povrázok a v súčasnosti sa používa aj tenký drôtik. V snahe vrátiť sa k tradíciám Občianske združenie Veľké srdce - Baro Jilo, Nižný Žipov vytvorilo pracovnú dielňu, kde sa niekoľko rokov muži zaúčali robiť prútené metly a poskytnúť aj v súčasnosti ľuďom bez práce nejaké zamestnanie. V súčasnosti sa vyrábajú metly aj z ciroku — vysokej rastliny. Prečítajte si, ako si kedysi dávno zručný metliar hľadal prútie:

Cigáni si všelijako pomáhali, vyznali sa i v storakých remeslách, ale najviac bolo medzi nimi metliarov. A reč bude o jednom z nich, najmetliarskejšom majstrovi, ale aj o veľkom figliarovi. Keď sa raz metliarovi minulo brezové prútie, musel si obstarať nové. Bolo treba nájsť brezový háj ako sa patrí a v ňom narezať brezinu. Ale nebola to ľahká vec, lebo brezín je málo. Nuž chodil po svete a hľadal. Povedal si, že sa musí dobre poobzerať, usadiť sa tam, kde niet metliarov, a potom bude celé okolie kupovať len od neho. Dlho chodil, kým sa mu podarilo nájsť krásny brezový háj. Lenže gazda, majiteľ brezového hája, povedal: -Cigán, nemysli si, že Ti dovolím orezávať brezy zadarmo. Ak chceš prútie, musíš platiť. Za cent brezovej haluziny mi dáš zlatku.

Úryvok z rozprávky Metliar od Milana Húževku.

Ilustrácia na opačnej strane: **Martin Bilý, ZŠ Veľký Šariš**
Fotografia vľavo: **Výroba kefy. Slovensko 1972 © Múzeum rómskej kultúry**
Fotografia vpravo: **Výroba metly, archív Romano kher**

Medvediari

Kedysi veľmi dávno, pred takmer 500 rokmi sa na naše územie dostávali z Balkánu a Poľska Rómovia, ktorým sa hovorilo „medvediari“. Boli to skupinky Rómov, ktorí mali cvičené medvede, s ktorými ľudí zabávali, aby si tak zarobili peniaze.

Medvediarstvo nebolo pôvodným remeslom Rómov, ale prebralo ho od pôvodného obyvateľstva na Balkáne. Bulharskí Rómovia si medvieďatá kupovali od lovcov a cvičili ich. S vozom chodili po dedinách a tancovali s nimi pred domami sedliakov, ktorí verili, že domu, pred ktorým tancoval medveď, sa vyhýbajú choroby. V susednom Poľsku fungovala pred asi 200 rokmi škola — medvediarska akadémia. Rómski cvičitelia tu mali desiatky malých medveďov, ktoré cvičili asi 6 rokov. S nimi potom chodili po okolitých krajinách, aby si zarábali. Pred 100 rokmi v našich lesoch ubudlo voľne žijúcich medveďov, takže, ak chceli cvičitelia mať medveďa, museli si ho kúpiť, čo bolo veľmi drahé a tak tu medvediarstvo veľmi rýchlo zaniklo.

Ako napísala známa etnografka dr. Emília Horváthová, nemáme dostupné údaje o tom, že Rómovia, ktorí žili na území Slovenska boli medvediarmi alebo cvičiteľmi opíc. Podľa nariadenia ministerstva vnútra spred viac ako 100 rokov mali takíto ľudia zákaz vstupu na naše územie, pretože ich drezúra nebola umeleckou činnosťou a títo ľudia boli

považovaní za tulákov a žobrákov. V iných krajinách, ako napríklad v Bulharsku, medvediari boli donedávna, dokonca sa u nich neskôr ujal aj zvyk turistov fotografovať sa s takýmto cvičeným medveďom.

Rómsky spisovateľ Gejza Demeter spomienky na stretnutie s medvediarmi opísal takto:

„Rómovia z našej oblasti bývali od nepamäti na jednom mieste. Boli sme usadlí Rómovia, nekočovali sme. Ale každý rok k nám prichádzali rómski medvediari. Prichádzali s medveďom, medvediar hral na bubienok a medveď tancoval. Medvediari prichádzali odniekiaľ zo západu, neviem odkiaľ. Hovorili po rómsky, ale inou rečou, ako my. Ja som ich jazyku nerozumel, ale naši chlapi im rozumeli. Naši chlapi s nimi pili, oni ukazovali deťom medveďa a potom ich naši brali domov na noc. Medveďa priväzovali vonku k ohrade... Medvediari viazali medveďom na chlpy červenú niť, potom ten chumáč chlpov odstrihli a sedliaci si to od nich kupovali pre šťastie. Medvedie chlpy zviazané červenou niťou si pribíjali nad dvere. I nám ich dávali pre šťastie.“

Úryvok z rozprávania Pal o ričkara/O medvediaroch od Gejzu Demetera

Ilustrácia na opačnej strane: **Vanesa Lakatošová, ZŠ s MŠ Selice**
Fotografia vľavo: **Medvediari, neznáma lokalita, 20.-40. roky 20. storočia © Múzeum rómskej kultúry**
Fotografia vpravo: **Medvediari, Rumensko, 1931 © Múzeum rómskej kultúry**

K
K
5
6
7
4

Veštice

Koho z nás by nezaujímala budúcnosť? Ktoľko otázok sa nám tlačí na jazyk, na ktoré by by sme rady poznali odpovede? Veštenie je predpovedanie budúcich udalostí na základe nejakých javov, ktoré pozná len veštec alebo veštkyňa, napríklad, na základe línií (čiar) na našej dlani, na základe kariet, ktoré si vyberieme z balíčka rómskej veštkyne.

Mágia (rôzne druhy čarovania), ku ktorej patrili aj liečiteľské praktiky, patrili k Rómom už odpradávna. Kočujúci Rómovia boli staročia odkázaní len sami na seba. Pri spôsobe svojho života a chudobe, ktorá s nimi kráčala „ruka v ruke", si museli vedieť poradiť s tým, čo im príroda poskytla nielen pri hľadaní si obživy, ale aj pri riešení takých problémov, ako boli rôzne neduhy, či choroby. Z dochovaných záznamov spred viac ako 500 rokov vieme, že rómske ženy, ktoré navštevovali domácnosti, predpovedali ľuďom budúcnosť, vedeli odpovedať na otázky o čase vydaja, šťastia v manželstve. Často sa táto ich schopnosť spájala s ich znalosťami liečiť rôzne neduhy bylinkami, rôznymi masťami a odvarmi, ktoré si odovzdávali tak, ako iní Rómovia svoje remeslo. Sú záznamy o tom, že rómska liečiteľka svojím umením uzdravila škótskeho kráľa.

K vykladaniu osudu sa dodnes používajú tarotové karty, ktoré sa na našom území rozšírili práve vďaka Rómom a Rómky ich používali nielen k predpovedaniu budúcnosti, ale aj k zodpovedaniu rôznych otázok súčasnosti i minulosti, alebo k pomoci, ako sa rozhodnúť pri riešení nejakého problému. Otázkou je, či rómske veštkyne dokázali nájsť v kartách, alebo pri veštení z ruky správne odpovede na všetky otázky. Bádatelia hovoria, že veštkyne boli výrečné, vedeli upútať pozornosť, boli veľmi presvedčivé. Vedeli klásť správne otázky a boli dobré psychologičky. Vedeli sa vcítiť do človeka, čo prežíva, čo im uľahčovalo správne odpovedať na otázky.

S veštením bolo spájané nielen liečiteľstvo, ale aj čarovanie. Už po staročia ľudia, keď si nevedeli vysvetliť nejaký jav, prisudzovali ho nadprirodzeným silám, a tak dávali možnosť rómskym vešticiam využívať aj magické sily prostredníctvom rôznych praktík a postupov.

V každej rómskej komunite žila stará žena—phuri daj, ktorú si všetci veľmi vážili, lebo vedela pripraviť rôzne odvary, liečiť pomocou čarov, predpovedať budúcnosť.

Vyhľadávali ju nielen Rómovia, ale aj obyvatelia dedín, aby im pomohla uzdraviť dobytok, pomôcť v neštastnej láske a podobne. Jednou z najznámejších povier, ktorá sa dodnes zachovala, je ochranná—magická moc červenej farby a dodnes sa uväzuje malým deťom proti urieknutiu zlými silami. A červené šnúrkové náramky nosia aj mnohí dospelí. Rovnako sa zachovalo aj „cigánske veštenie" a veštice sú dodnes veľmi vyhľadávané. O tom, prečo bola rómska veštica Dylyny, taká múdra, je aj úryvok z našej rozprávky:

Dylyno celý rok chodil so svojím koníkom po okolí vykupovať handry, kožky a perie. V zime obyčajne vysedával vo vyhni. Tepal zvončeky pre dobytok. Jeho žena Dylyny sa túlala po horách, úbočiach a lúčinách. Zbierala všelijaké bylinky. Sušila ich, zväzovala a ukladala ako poklady. Bola vychýrenou bylinkárkou. V hore raz nazbierala huby, inokedy maliny, černice, ba i lieskovce. To všetko popredala v dedine. Niektoré devy a ženy ju vyhľadávali aj preto, že vedela veštiť z ruky. Mnohým svojím umením pomohla k uzdraveniu. A nielen im, ale aj dobytku... Mnohým svojimi veštbami otvorila oči. Ale Rómovia ju aj tak volali Dylyny. vedeli totiž, prečo bola taká múdra. V každom dome sa povypytovala na to i na ono, na radosti a starosti, pozbierala klebety a dobre si všetko zapamätala."

Úryvok z rozprávky Deti mesiačika od Ján Berky-Ľuboreckého

Ilustrácia na opačnej strane: **Silvia Stojková, ŠZŠ Zlaté Klasy**
Fotografia vľavo: **Hádanie policajtovi z ruky. Francúzsko, 20.-30. roky 20. storočia. Použité z knihy Les Tziganes.**
Fotografia vpravo: **Kartárka, pohľadnica © Múzeum rómskej kultúry**

Obsah

Úvod / Ilustrácia: **Simona Ferková, Základná škola, Ľutina** 1/2
Hudobníci v minulosti /
Ilustrácia: **Alexandra Mlynarčíková, Detské mestečko Trenčín, Zlatovce** 3/4
Hudobníci v súčasnosti / Ilustrácia: **Alexandra Bačová, ZŠ s MŠ Stráne pod Tatrami** .. 5/6
Kováči v minulosti / Ilustrácia: **Tomáš Berky, ZŠ s VJM, Šíd** 7/8
Kováči v súčasnosti / Ilustrácia: **Martin Filičko, ZŠ a MŠ Šarišské Jastrabie** 9/10
Korytári / Ilustrácia: **Radoslav Kurej, ŠZŠ Třebíčska, Humenné** 11/12
Košikári / Ilustrácia: **Viktória Berkyová, ŠZŠ Hradná 7, Komárno** 13/14
Brusiči nožov / Ilustrácia: **Kristián Ladič, ZŠ s VJM, Šíd** 15/16
Metlári / Ilustrácia: **Martin Bilý, ZŠ Veľký Šariš**..... 17/18
Medvediari / Ilustrácia: **Vanesa Lakatošová, ZŠ s MŠ Selice** 19/20
Veštice / Ilustrácia: **Silvia Stojková, ŠZŠ Zlaté Klasy**..... 21/22
Obsah, použitá literatúra, tiráž / Ilustrácia: **Stanislava Siváková, ZŠ Kružlová** 23/24

Literatúra

1. Banga, Dezider: Čierny vlas, Luluďí, Bratislava 2007
2. Bársony, Michal PhDr.: Tradícia rómskych remesiel, WSA, s.r.o., Bratislava 1993
3. Berky-Ľuborecký, Ján: Dežoviny. Smiechoty zo života Rómov, Štúdio -dd- Bratislava, 1995
4. Berky-Ľuborecký, Ján: Sny o šťastí, Štúdio -dd- Bratislava, 1994
5. Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Historicko-etnografický náčrt. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1964
6. Húževka, Milan: Čarokrásna Ruca, Mladé letá, Bratislava 1979
7. Hübschmannová, Milena: Goďaver lava phure Romendar - Moudrá slova starých Romu, Apeiron Praha 1991
8. Mann, Arne B.: Rómsky dejepis, Kalligram, Bratislava 2000
9. Romano džaniben, časopis romistických studií, Nadace Romano džaniben, Praha
10. Rómske tradičné remeslá (Inšpirácie k súťaži Farebný svet—Coloriskeri luma 2015), Romano kher—Rómsky dom, Bratislava 2015
11. Sbírky muzea romské kultury, Tradiční řemesla, profese a zaměstnání (přírůstky 1991-2007), Muzeum romské kultury, Brno 2008
12. Štiavnický Ján: Studničky, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1973

Tiráž

Názov: **Tradičné rómske remeslá očami detí**

Vydalo: Romano kher – Rómsky dom, občianske združenie
Zostavili: S. Hanzelová a A. Horváthová
Tlač: Trophis s.r.o.
ISBN: 978-80-971441-3-5
EAN: 9788097144135
Počet listov: 12
Rok vydania: 2015
Náklad: 150
Vydanie prvé.
Publikácia je nepredajná.
Za obsah katalógu zodpovedá vydavateľ.

Poďakovanie

Na obrazovej časti tohto katalógu spolupracovalo Muzeum romské kultury, ktoré nám bezplatne poskytlo informácie a fotografie.

Tento katalóg je jedným z výstupov projektu Rómske dokumentačné a informačné centrum, podporeného sumou 87 732 € z Fondu pre mimovládne organizácie, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2009-2014.

Správcom Fondu je Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation. Cieľom projektu Rómske dokumentačné a informačné centrum je Posilnenie aktívneho občianstva.

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR – program Kultúra národnostných menšín 2015.

Ilustrácia na opačnej strane: **Stanislava Siváková, ZŠ Kružlová**
Ilustrácia na titulnej strane obálky: **Erika Botošová, ZŠ s VJM, Šíd**
Ilustrácia na zadnej strane obálky: **Ladislav Mikuš, ZŠ s MŠ Vydrník**

Tradičné rómske remeslá očami detí

Vydalo: Romano kher – Rómsky dom, občianske združenie

Zostavili: S. Hanzelová a A. Horváthová

Tlač: Trophis s.r.o., Bratislava 2015

ISBN: 978-80-971441-3-5

EAN: 9788097144135